

Павлик Н. П. Права людини / Human Rights / Н.П. Павлик // Енциклопедія прав людини : соціально-педагогічний аспект : [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. проф. Н.А. Сейко ; відп. ред. Н.П. Павлик. — Житомир : Волинь, 2014. — 220 с. — С.26-30.

ПРАВА ЛЮДИНИ (HUMAN RIGHTS) – універсальні фундаментальні засади взаємодії людини та держави; цінності, які більшість не має права порушувати по відношенню до меншості; інструменти обмеження волі більшості (або влади) у демократичному суспільстві по відношенню до меншин; юридичні зобов'язання, покладені в основу етичних норм.

Відправними точками концепції прав людини є положення про: обмеження будь-якої влади, у т.ч. державної; наявність у всіх людини приватної, автономної сфери, що перебуває поза межами впливу будь-яких структур; кожна людина уповноважена протидіяти державі з метою захисту її прав. Відповідно, розрізняють такі категорії прав людини: особиста свобода (захист автономії індивіда і неможливість втручання держави в його життєдіяльність); політичні права (людина як активний суб'єкт життєдіяльності суспільства); процедурні права (інструменти захисту людини від свавілля держави); соціальні права (гарантії мінімальної економічної безпеки для задоволення базових потреб людини).

Визначені відправні точки характеризують феноменальність категорії «права людини» та визначають базові особливості – універсальність як приналежність усім людям, не зважаючи на соціальний статус, та невід'ємність як неможливість добровільної відмови від них або їх примусового виключення. Тобто права людини належать людині від народження і визначаються біологічною приналежністю індивіда до людського роду, а не державою чи державною політикою.

Важливою характеристикою прав людини є їх рівність, яку Марек Новіцьки пропонує розглядати з декількох позицій: 1) рівність у праві – стандарт, який забороняє створення різних правових систем для різних соціальних груп; 2) заборона дискримінації як необґрунтованої диференціації прав і повноважень людей; 3) рівність перед правом – стандарт, який забороняє владі по-різному судити і взаємодіяти з

різними категоріями населення; 4) рівність прав – стандарт рівності прав різних соціальних груп.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод визначає основні права і свободи людини. Різниця між категоріями «права людини» і «свободи людини» визначається ступенем втручання держави у життєдіяльність конкретної людини. А саме: визнання державою певних прав людини вимагає від неї створення умов для їх забезпечення. Наприклад, право людини на життя вимагає від держави створення механізмів, які дозволять це право забезпечувати – медичних установ, правозахисних органів, судової і пенітенціарної системи тощо. Натомість, проголошення державою свобод людини передбачає повне невтручання держави у певну сферу життя людини. Як-от: свобода віросповідання означає, що держава повинна бути пасивна по відношенню до того, в що вірить людина – це її особиста справа, в яку влада не має права втручатися. Таким чином, права людини передбачають активну позицію держави, а свободи – пасивну. Також у літературі таке тлумачення прав і свобод людини відповідно розуміють, як позитивне право і негативне право.

Права людини жодним чином не регулюють горизонтальні комунікації людини – її взаємодію з близьким оточенням (сім'єю, дитиною, сусідами, колегами, тощо), тобто з рівноправними партнерами. Права людини призначені для регулювання горизонтальних комунікацій – взаємодії людини і влади. Марек Новіцьки розглядає три моделі таких комунікацій: 1) людські права і свободи є «подарованими» владою і, відповідно, тільки нею і визначаються; 2) людські права і свободи є результатом суспільного договору між людьми і владою; 3) людські права і свободи є природними, а влада має лише ті повноваження, які люди їй надали.

Відправною точкою вивчення прав людини є поняття людської гідності (англ. human dignity) як основоположної категорії концепції прав людини, що визначає їх природність, рівність і універсальність для кожної людини, незалежно від її віку, соціального й економічного статусу, расової, національної та етнічної приналежності, статі, віросповідання, сексуальності та інших ознак меншин.

Тлумачення людської гідності часто помилково практикується через її порівняння з особистою гідністю. Особиста гідність розглядається близькою до поняття «честь» і залежить від поведінки людини; особисту гідність можна розвивати, втрачати й іншим чином нею маніпулювати. На відміну від цього людська гідність не завойовується, не підтримується, не руйнується тощо; вона характеризується сталістю, незалежно від поведінки і мислення, оскільки приналежить людині від народження тільки тому, що вона людина. Категорію людської гідності можна обґрунтовувати з релігійних (людина створена за образом Божим), філософських (винятковість буття кожної людини) або психологічних (особистість як сукупність неповторних рис людини) позицій світосприйняття.

Важливо розрізняти права людини і права громадянина; оскільки права людини за своєю природою не є колективними, тому не варто підмінювати їх поняттями соціальної справедливості та рівності, захистом інтересів певних груп населення, економічної і/або політичної рівності, тощо, що є наслідком діяльності окремих політичних рухів і урядів. Натомість права людини формують цінності, що знаходяться над політичними інтересами й колективними вигодами, ставлячи в центр функціонування людську гідність.

При організації освіти у галузі прав людини важливо зламати «пострадянський» стереотип щодо єдності прав і обов'язків, а також щодо існування обов'язків людини (оскільки існують права людини).

На думку Марека Новіцьки, введення у Конституції розділу про права та обов'язки громадянина є типовою помилкою, оскільки поширює несвідоме хибне твердження, що права є лише у тієї людини, яка виконує обов'язки, і навпаки – якщо індивід не виконує обов'язки, то він «не має права на права».

Особливої ваги ця думка набирає у контексті вивчення прав людини в школі, де педагогічні працівники, остерігаючись «необмеженої свободи учнів», обов'язково вводять поняття обов'язків при вивченні тем із прав людини.

Насправді, обов'язки громадянина існують, але вони не пов'язані з правами людини. Обов'язки громадянина є правовими положеннями, за невиконання яких

держава може покарати. Натомість права людини, будучи невід'ємними й універсальними, ґрунтуються на існуванні та повазі до людської гідності.

Існують інші обов'язки, пов'язані з виконанням різних соціальних ролей – громадянина, сім'янина, професіонала тощо. Вони можуть бути регламентованими письмово, або затвердженими негласно. Однак, вони жодним чином не впливають на існування «обов'язків людини», швидше права людини обмежують виконання нами тих чи інших обов'язків соціальних груп.

Отож, загальноприйнятими є чотири обов'язки громадянина: 1) сплачувати податки на утримання державної системи, у т.ч. соціального забезпечення й правового захисту; 2) захищати батьківщину від ворогів; 3) дотримуватися державного законодавства за умови, що воно не суперечить власним моральним переконанням; 4) брати участь у процесах державотворення; вибору, оцінці та зміни правлячої влади, якщо вона не піклується про інтереси громадян.

Однак, при організації просвітницької роботи з дітьми і молоддю краще вживати термін «відповідальність», аніж обов'язки. Категорія відповідальності за порушення прав інших людей несе більше змісту, оскільки корелює зі словосполученням «правова держава», тобто передбачає обов'язковість несення відповідальності за порушення прав і свобод інших людей.

Соціально-педагогічного змісту й значення права людини набувають саме у можливості їх використання для захисту меншин і конкретних соціально виключених індивідуумів. Часто більшість є індиферентною, а іноді й ворожою до меншості, тому основною функцією прав людини є обмеження влади більшості у демократичному суспільстві. Помилково буде, говорячи про права людини, говорити про права національних меншин або жінок як соціальної групи (такі права належать до сфери політичних прав) – можна говорити, відповідно, про права конкретної людини, що належить до національної меншини або конкретної жінки (як індивідуальні права).

Література

1. Осятинский В. Введение в концепцию прав человека [Електронний ресурс] / В. Осятинский. — Режим доступу до журн. : <http://edu.helsinki.org.ua/library/philosophy/files/docs/1272481811.pdf>.
2. Новицки М. Права человека. Что входит, а что не входит в это понятие : [текст лекции] / Марек Новицки. — Варшава : Хельсинский Фонд по Правам Человека, 2005. — 52 с.

3. Джулиман Э. Стройте мосты, не стены : метод. пособ. [для некоммерческих организаций, занимающихся вопросами правового просвещения] / Э. Джулиман, Л. Юрт. — Архангельск : АРОО «Рассвет», 2010. — 447 с.

© *Надія Павлик*